

SUMMARY

Ponomarenko T. O. The Philosophical Analysis of the Significance of the Information Network Paradigm in a Risk Society.

The present article dwells upon the essence and features of the information-network paradigm as a form of organization of social activities of the digital era. Special attention is paid to the disclosure of the significance of the information-network paradigm in the understanding of the modern society on the way from high riskiness to the sustainable form of its development. Much attention is paid to the risks of the introduction and use of high technologies, artificial intelligence technologies, etc. The author focuses on the spread of network technologies and the development of the network Umwelt.

It is substantiated that a powerful symbiosis of technologies, the beginning of the era of anthropogenic acceleration, created the real conditions for a scientific and technological breakthrough into a new reality, that characterized by the active spread and complication of the social and network communications, the transition of society to the network state. It is determined that the technologies of social and network communication are the specialized means of social informing, unification, formation of ideological, axiological and praxeological-activity orientations, sociocultural regulators, but at the same time, they are the cause of individualization and acceleration of social time.

Key-words: *paradigm, information network paradigm, network, network communications, Umwelt, risk, risk society, sustainable society.*

УДК 316.42
Н.М.

Зленко

Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка

СУСПІЛЬСТВО РИЗИКУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті розглянуто основні погляди українських та зарубіжних дослідників стосовно категоріального апарату теорій суспільства ризику, існуючих видів ризику взагалі та соціальних зокрема. Обґрунтовано думку про те, що ризик усе більше аналізується з використанням нових теоретичних та методологічних підходів, принципів, що характеризуються міждисциплінарним характером, одним з таких підходів став синергізм. Доведено, що функціонуванню і розвитку багатьох суспільних процесів притаманні елементи небезпеки, невизначеності та імовірності певних

можливостей, а соціальний ризик можна вважати характеристикою дій у ситуації небезпеки та ситуації вибору шляхом реалізації наявних можливостей у реальність. Зроблено висновок про необхідність формування нового світогляду, стилю життя, нових стратегій і специфічних форм існування в середовищі ризиків.

Ключові слова: ризик, суспільство ризику, соціальний ризик, невизначеність, небезпека, синергізм.

Розвиток сучасної цивілізації вступив у період, коли першочерговою стає необхідність корінних якісних трансформацій для виживання й подальшого поступального руху людства, беручи до уваги зміни техніко-технологічного й інформаційного порядку. Це дає підстави говорити про нову парадигму людського існування в якісно новому техногенному інформаційному суспільстві.

В сучасних теоріях розвитку суспільства існує велика кількість підходів до його визначення: постіндустріальне суспільство (Д. Белл), постфордизм і інформаційна інфраструктура (Р. Райх), інформаційний капіталізм і мережеве підприємництво (М. Кастельс), споживчий капіталізм (Г. Шиллер), керування за допомогою інформації (Ю. Хабермас), суспільство організації, спостереження й контролю (Е. Гідденс), суспільство споживання (Ж. Бодріяр), індивідуалізоване суспільство (З. Бауман). Однак завдяки зусиллям ряду західних соціологів, філософів, психологів, економістів, істориків під час обговорення глобальної суспільної динаміки у XXI ст. все частіше використовується концепція «суспільства ризику» (У. Бек). Тому виявлення і передбачення ризикових ситуацій, а також вчасні дії, спрямовані на їх попередження, або мінімізацію негативних наслідків є необхідною умовою подальшого існування і розвитку людства. Разом з тим, інші визначення сучасного суспільства виступають не як альтернативні, а радше розкривають різноманітні риси сучасного етапу суспільного поступу.

Найбільш фундаментальні праці, де дискутуються засади пов'язані з розумінням природи ризику й ризикогенного соціуму, представлені дослідженнями Ф. Найта, У. Бека, В. Бехмана, А. Вілдавські, Ю. Габермаса, Е. Гідденса, М. Дугласа, К. Лау, Н. Лумана. Ці дослідження, становлячи концептуальну основу всіх подальших досліджень, сприяли становленню гносеології й онтології ризику.

Проблеми ризиків досліджують українські вчені В. Андрущенко, Л. Бевзенко, Е. Головаха, М. Михальченко, Б. Поляруш, А. Стегній, А. Толстоухов, О. Кіндратець, В. Кривошеїн, А. Моїсеєва, О. Соскін, В. Юрчишин, а також представлені у розвідках, що досліджують систему «суспільство – природа – культура» (М. Кисельов, С. Кримський, В. Крисаченко, М. Попович, М. Савостьянова, Л. Сидоренко), де звертається увага на проблеми ризиків створюваних сучасною наукою.

Значний внесок у розробку теорій і моделей суспільства ризику зробили російські вчені: А. Альгін, І. Афанасьєв, А. Зезюлько, В. Зубков, Ю. Зубок, В. Ібрагімова, К. Ісаєв, С. Красиков, А. Мозкова, В. Моторін, С. Нікітін, Б. Порфир'єв, Н. Смакотіна, К. Феофанов, С. Яковлева, О. Яницький та ін.

У науковому аспекті ризик усе більше аналізується з використанням нових теоретичних та методологічних підходів, принципів, що характеризуються міждисциплінарним характером. А в останнє десятиліття одним з таких підходів, міждисциплінарним науковим напрямом у системі пізнання став синергізм.

Особливості розвитку «суспільства ризику» з нелінійною динамікою й багатоваріантністю перспектив розвитку аналізуються в межах синергетики й соціосинергетики (В. Аршинов, В. Буданов, С. Вовк, І. Добронравова, Е. Князева, Н. Кочубей, К. Корсак, С. Курдюмов, А. Лебідь, Г. Малинецький, А. Назаретян, А. Попов, І. Пригожин, В. Ратніков, М. Рузавін, І. Стенгерс, І. Снегірьов, Г. Хакен, В. Цикін, В. Чуйко).

Можна констатувати, що в даний час єдиного розуміння ризику навіть в межах якоїсь однієї наукової дисципліни не існує. Найвірогідніше, це пов'язано з надзвичайною складністю і багатогранністю даного феномену. Концептуальна невизначеність терміну «ризик» у сучасній науці пов'язана з тим, що у процесі соціогенезу розуміння ризику та його сутності не було однозначним та загально визнаним. Питання, навіть, не у тому, що існує значна кількість його дефініцій, а у тому, що деякі з них суперечать одне одному.

Одним із перших, хто в науковому форматі почав вивчати ризик в системі суспільно-економічних наук був американський вчений Френк Найт, його основні ідеї лягли в основу праці «Ризик, невизначеність і прибуток» (1921 р.) [17]. Визначна його заслуга в тому, що він розвів категорії "ризик" та "невизначеність". "Практична різниця між категоріями ризику та невизначеності полягає у тому, – зауважує Ф. Найт, – що у першому випадку розподіл результатів у групі відомий (що досягається шляхом апріорних обчислен або вивчення статистики попереднього досвіду), а у другому – ні". Тож, ризик може бути обчислений. Істотним кроком на шляху з'ясування сутності ризику стала теорія, викладена німецьким соціологом Н. Луманом. Останній звертається до онтологічних основ вивчення ризику, ставлячи під сумнів раціональну природу діяльності людини та логічну соціологічну концепцію «суспільства ризику» заклав У. Бек, який розглянув її через призму таких явищ як війна, тероризм, економічна глобалізація, неолібералізм, держава та суверенітет. До таких ризиків вчений відносить: 1) екологічні кризи; 2) глобальні фінансові кризи; 3) терористичні загрози, які є похідними від транснаціональних терористичних мереж [1, с. 28-30].

Наприклад, у колективній монографії «Общество риска и человек: онтологический и ценностные аспекты» наведена така дефініція поняття «ризик»: «Ризик – це історично і соціально задана форма проблематизації

майбутнього, що виражає відповідність між актуальним сьогоднішнім і невизначеним майбутнім у свідомості особистості, соціокультурний зміст якої визначається внутрішньою складністю суспільства і здатністю людини формулювати і вирішувати все більш складні завдання» [10, с. 16-17].

У сучасній науковій думці виокремлюють два великих напрями інтерпретації ризику як соціального феномену: реалістичний та соціокультурний підхід. Перший з них розглядає ризик як об'єктивний факт, який можливо пізнати і оцінити незалежно від соціальних процесів і культурного середовища. Цей підхід притаманний когнітивним наукам і застосовується інженерними дисциплінами, економікою, статистикою, психологією, епідеміологією та деякими іншими прикладними науками. На противагу цьому, в соціокультурному напрямі головна увага приділяється саме соціальному і культурному контекстам, у рамках яких ризик сприймається і стає предметом суспільного обговорення. При цьому в другому напрямі умовно виокремлюють три підходи – культурно-символічний, розвинений М. Дуглас і її колегами, теорію «суспільства ризику» У. Бека і Е. Гіденса та «калькулятивної раціональності»

М. Фуко.

Культурно-символічна концепція репрезентована доробками Мері Дуглас, Аароном Вілдавські та ін. Вони зосередили свої дослідницькі зусилля на визначенні ризику як соціокультурного факту, що відрізняється від природного катаклізму у випадку небезпеки нанесення шкоди суб'єкту чи об'єкту реалізації ризику або недостатньої захищеності від небезпеки. Ризик-тривожність та ризик-толерантність є культурними орієнтаціями, що впливають на рівень ризикогенності у суспільстві.

Теорія «суспільства ризику», фундаторами якої є Ульрік Бек, Ентоні Гідденс та ін. Даний підхід концентрується на макросоціальних змінах, породжених виробництвом ризиків при переході до високої модернізації. У. Бек у своїй модернізаційній теорії обґрунтовує процес переходу до ери ризику як об'єктивної необхідності. Е. Гідденс вважає «високу» сучасність добою універсалізації, глобалізації та інституціоналізації ризику. Відправна теза теорії «суспільства ризику» У.Бека полягає в тому, що сучасні ризики не можливо зрозуміти за допомогою якоїсь однієї системи знання, тому що вона не в змозі оцінити реальні, сукупні небезпеки для життєдіяльності людей. В явищі ризику відбувається синтез реального й віртуального: «Ризики не вичерпуються вже наслідками, що настали, і нанесеним збитком. У них знаходиться вираження істотний компонент майбутнього... У якомусь дуже важливому змісті вони (ризики) реальні й одночасно нереальні. З одного боку, велика кількість загроз і руйнувань вже реальні: забруднені й умираючі води, ліси, що гинуть, невідомі раніше хвороби тощо. З іншого боку, соціально спрямована вага аргументів ризику припадає на загрози, що очікуються в майбутньому» [1, с. 38-39].

Теорія «калькулятивної раціональності», що ґрунтується на аргументах урядової перспективи (governmentality) Мішеля Фуко. Прихильників цього підходу мало цікавить, «що є ризик насправді», оскільки вони вважають, що «правда про ризик» конструюється через людський дискурс, стратегії, практики та інституції. Вони також досліджують, як різні концепції ризику породжують специфічні норми поведінки, які можуть бути використані для мотивування індивідів до вільної участі у процесах самоорганізації в ризикогенних ситуаціях [16, с. 25].

До XV ст. слово “ризик” не було зафіксовано у письмових джерелах та не спостерігалось у фольклорі, а для опису численних явищ, що формують сутність ризику як явища, використовувався досить широкий лексичний діапазон. Грецькою мовою “ridsikon”, “ridsa” перекладається як круча, скеля; італійською “risiko” – небезпека, загроза, “risicare” – маневрувати поміж скель; у англомовній літературі слово “risk” почали вживати у середині XVIII ст. від французького “risque” – ризикований, сумнівний. На відміну від економічних, гуманітарні енциклопедії не містять поняття ризику. У загальному вигляді під ризиком розуміють вірогідність настання негативного наслідку чи міру очікуваного неблагополуччя [13].

У сучасній українській мові термін «ризик» трактують як усвідомлену можливість небезпеки, а також як можливість збитків або неуспіху у якійсь справі [3, с. 1221].

Поняття соціального ризику воно прослідковується ще в працях давньогрецьких мислителів: Платона, Арістотеля, Сенеки, а також Ф. Бэкона, Т. Гоббса, І. Канта, Д. Юма. У цих дослідженнях доводиться, що на стадії первісного суспільства найбільш значимими ризиками, яких зазнали люди, були природні (екологічні) ризики, а також ряд медичних ризиків (хвороби й смертність). У період рабовласницького ладу крім перерахованих набувають значення економічні й військові ризики.

Перехід до індустріальної стадії розвитку супроводжувався посиленням соціальних ризиків, що виникли на початку рабовласницького суспільства. При чому дане посилення було детерміновано економічними і політичними ризиками, пов’язаними із процесами обгородження, частковою заміною ручної праці машинною, масовими міграціями, ростом злочинності, географічними відкриттями й поруч інших факторів. Саме в цей період – на рубежі між середньовіччям й Новим Часом – відбувається запозичення терміна ризику з лексики мореплавців і торговців. Формулюється теза: «Ризик – шляхетна справа».

Епоха Великих географічних відкриттів створила реальні умови для виникнення нових типів ризику, реалізації індивідуального потенціалу й надала можливість більшій, ніж раніше, кількості людей особисто зіштовхнутися з ризиком, відчутти ситуацію невизначеності, які обіцяла зустріч із Новим Світом.

Наприкінці XVIII – початку XIX ст. відбувається формування й розвиток техногенного ризику, пов'язаного з науково-технічним процесом, що підсилюється механізацією виробничих процесів, численними відкриттями в природничих науках. Крім, того, протягом XIX ст. здійснюється нагромадження національних (етнічних) ризиків. У середині XX ст., на думку ряду вчених, відбувається перехід до нового щабля суспільного розвитку – постіндустріального або інформаційного суспільства [9, с. 47–55], який не тільки увібрав у себе усе раніше існуючі види ризиків, але й генерував безліч нових. До них можна віднести такі, як ризик тероризму, інформаційний ризик і ряд інших. У зв'язку з розвитком глобалізації соціальний ризик став елементом транснаціональної й міждержавної взаємодії.

Сьогодні теорія соціального ризику переживає етап свого активного становлення – у спеціальній літературі існує значна кількість авторських визначень соціального ризику. Інтенсивність залучення соціальних аспектів до сфери інтересів ризикології, окрім загальнонаукових тенденцій суспільного розвитку, певною мірою була спричинена надзвичайно важкими наслідками природних і техногенних катастроф, які мали місце у останні роки XX ст. При цьому слід зазначити, що інтенсивність таких процесів в сучасних умовах зростає, що призводить до підвищення рівнів ризику та посилення їхнього шкідливого впливу.

Соціальні ризики мають різну природу та можуть виникати з різних причин (економічних, політичних, культурних, екологічних тощо). Вони характеризуються тим, що з'являються як результат розвитку суспільства та супроводжують його існування і в їхній основі лежать саме базові суспільні відносини та громадські порядки. Ризик безробіття – типовий ризик соціального походження. Приклади інших соціальних ризиків – ризики бездомності, бідності, стандартизації споживання («масова культура»), соціальної дезінтеграції (опускання на «соціальне дно», люмпенізації). У формі всіх цих соціальних ризиків виявляються їх глибинні причини – явища та процеси, що протікають у соціумі й являють собою водночас і двигун прогресу суспільства, і важіль його гальмування.

Отже, надати єдине і логічно несуперечливе визначення проблематично через ряд причин: а) кожна історична епоха має власний, неповторний набір внутрішніх парадигмальних ідей; б) явища суспільного життя унікальні, їх якісні характеристики та аксиологічні модуси неоднакові; в) можливо говорити про багатовекторність інтерпретацій ризику залежно від світоглядних настанов, ідеології, політичного і суспільного статусу суб'єкта історичного процесу.

Аналізуючи наявні в науковій літературі визначення до розуміння ризику, можна виділити три аспекти розгляду даного феномена: а) ризик як небезпека, погроза; б) ризик як імовірність певних можливостей, тобто ризик трактується як ситуація вибору; в) ризик як спосіб зняття стану, ситуації невизначеності шляхом реалізації наявних можливостей у реальність. У реальному соціальному

житті всі три аспекти ризику, як правило, переплітаються в єдине ціле, тому що будь-який вибір припускає зняття невизначеності, але, у той же час, він може таїти в собі певну загрозу або небезпеку, оскільки з ним пов'язані якісь очікування, варіативність здійснення яких і являє собою ситуацію ризику [9, с. 82]. Але, поняття ризику не вичерпується ймовірністю негативних наслідків, воно містить у собі ймовірність і сприятливого результату.

Таким чином, ризик та його межі з соціально-філософської точки зору визначаються системою цінностей, що склалася у індивіда чи в суспільстві: людина боїться загубити те, що важливо для неї. У попередні історичні епохи превалювали різні підходи щодо трактування ризиків існування суспільства та людини. Це було пов'язано з особливостями життєвого укладу епохи: релігійними уявленнями, культурними цінностями та ідеалами, державним устроєм, характером взаємовідносин між членами суспільства тощо. Те, що було ціннісною, ідейною домінантою у різні історичні періоди, складало предмет ризику – загальне благо, гідність та честь, зумовленість людського існування, можливість самореалізації особистості, законність, ризик технологічного застою, соціальне експериментування тощо.

Сучасні наукові дослідження характеризуються різноманітністю підходів щодо питання класифікації ризиків [8, с. 19-20]: – за типами суспільства, для яких характерні ризики. У рамках формаційного підходу виокремлюють первісно-суспільні, рабовласницькі, феодальні, капіталістичні, соціалістичні ризики; в рамках теорії модернізації – традиційні та сучасні ризики; в рамках “концепції хвиль” – доіндустріальні, індустріальні та постіндустріальні ризики; – за сферами суспільної життєдіяльності – економічні, політичні, культурні (духовні), правові, національні (етнічні), екологічні, техногенні та соціальні ризики; – за суб'єктно-об'єктними характеристиками – індивідуальні, групові, колективні, суспільні та цивілізаційні ризики; – за соціальною обумовленістю – інституціоналізовані та неінституціоналізовані ризики; – за ступенем свободи суб'єкта та об'єкта ризику – добровільні та недобровільні ризики; – за реакцією суб'єкта – діяльнісні та бездіяльнісні ризики; – за наявністю (відсутністю) аналогів рішень – ординарні та неординарні ризики; – за ступенемобґрунтування – обґрунтовані (виправдані) та необґрунтовані (невиправдані) ризики; – за видами наслідків – матеріальні та нематеріальні, фізичні та моральні ризики; – за можливістю компенсації – ризики з компенсацією та без компенсації; – за ступенем індивідуального та соціального допущення – припустимі, критичні та катастрофічні ризики; – за передбачуваністю (прогнозуванням) – ризики, що піддаються достеменному високоточному прогнозуванню, ризики середнього й низького ступенів прогнозування; – за часом появи – актуальні та відстроченні ризики; – за масштабами прояву – локальні та глобальні ризики; – за можливістю страхування – страхові та нестрахові ризики.

Еволюцію та типологію ризиків можна також простежити на основі підходу Ковальової М., яка розрізняє три історичні види ризику: природний, цивілізаційний та глобальний. В основі аналізу визначених видів ризику є їх характерні ознаки: ризик взаємовідносин із природою, ризик взаємовідносин у межах соціуму, ризик застосування технічних засобів в діяльності людини та ризик взаємодії суспільства та держави, міждержавної взаємодії [7, с. 21].

Сучасне суспільство весь час змінюється, несе в собі нове, несподіване і невизначене, відбувається розширення і активізація різного роду ризиків. Сучасність характеризується вибуховими темпами зростання ризикових ситуацій і небезпек.

Терміни «ризик» і «небезпека» часто використовуються як синоніми для вказівки на можливість збитку. Тим не менш, представники багатьох наукових областей розмежовують небезпеку і ризик. При цьому для одних (теорія прийняття рішень) базовими є поняття «ризик», а для інших (технічні дисципліни, екологія, військові науки) – «небезпеку».

Тенденція відтворення ризику в нашому суспільстві теж набуває все більших масштабів. Факторами, які свідчать про загрози існування самого суспільства, є негативні демографічні процеси, рівень злочинності, суїциду, алкоголізм, наркоманія. Але це – наслідки, причина – у втраті звичної соціально-політичної системи норм і цінностей.

Британський соціолог Ентоні Гідденс [5, с. 57] вважає ризик однією з чотирьох атрибутивних рис «високої сучасності» (або «пізньої сучасності»), відмежовуючись при цьому від теорії модернізації і постмодерну. Водночас атрибутивність ризику в умовах «високої сучасності» визначається принциповою некерованістю низки ситуацій і процесів, що загрожують не окремим індивідам і невеликим спільнотам, а людству загалом. Атрибутами сучасної соціальної дійсності він вважає універсалізм, глобалізацію, інституціоналізацію, а також посилення ризику внаслідок ненавмисної побічної дії деяких факторів, тих чи інших людських дій

Виникнення сучасної соціологічної концепції “суспільства ризику” обумовлено тим, що:

- процес модернізації постійно породжує нові ризики, вносить невизначеність до кожного осередку суспільства;
- відбувається процес “саморозвитку” науки та технології, який не може повністю контролюватися суспільством;
- наука поступово втрачає монополію на істину, між знаннями та соціальною практикою виникає посередник – корпус політично ангажованих експертів;
- існуючі соціальні інститути недостатньо рефлексивні стосовно ризиків [15].

Розвиток сучасних суспільств, виражений в абстрактних системах сучасності (інформація, грошові системи і т. д.), створив великі сфери відносної

безпеки для безперервного перебігу повсякденного життя, більш безпечні, ніж у будь-якому з досучасних суспільств. Однак, на думку Е. Гідденса, подібний процес не є однозначно позитивним. Зростає складність соціальних систем і відносин. Е. Гідденс відзначає що кількість ненавмисних наслідків соціальних дій збільшується. Сьогодні людина оточена ризиками, що йдуть від технологічних і соціальних систем. Загрозливі ризики виходять з-під контролю не лише індивідів, а й величезних організацій, зокрема й держав.

Як стверджує Т. Власенко, поєднання інформаційної війни із застосуванням зброї – підготовка плацдарму для творення нових ризиків масштабної ескалації, що може вийти за межі України. Наразі і українська влада і провідні лідери Європи і США розуміють ризики, викликані можливою ескалацією збройного конфлікту в Україні, хоча і по-різному сприймають заходи щодо убезпечення від ризиків. Це можна пояснити різним баченням можливих ризиків стосовно вирішення ситуації в Україні [4, с. 16].

В суспільстві ризику минуле втрачає здатність визначати теперішнє. У. Бек попереджає про необхідність переосмислення та усунення заздалегідь передбачуваних небезпек, позаяк надалі цієї можливості може не бути або буде занадто пізно [1, с.39]. Тенденція розповсюдження ризиків ілюструє схему, за якою прибутки зосереджуються у вищих прошарках суспільства, а наслідки споживає решта населення, тим самим поглиблюється соціальна нерівність. Матеріальні потреби стають первинними за вибору між наявною загрозою та її віддаленими наслідками.

Відбувається руйнація засад традиційного прогнозування майбутнього розвитку цивілізації. «Ядерні, хімічні, генетичні й екологічні мега-ризики – стверджує У. Бек, – руйнують чотири основні підвалини, на яких ґрунтується система обчислення ризиків. По-перше, це глобальні, непоновлювальні втрати. Тому концепція грошової компенсації тут не спрацьовує. По-друге, за самих руйнівних катастроф, які тільки можна собі уявити, неможливо створити достатньо ресурсів, необхідних для ліквідації наслідків. Тому концепція моніторингу катастроф та їхніх наслідків також не працює. По-третє, сучасні глобальні катастрофи не мають обмежень у просторі і часі. Вони стають «подіями», які мають початок, але не мають кінця... По-четверте, наявна система норм та вимірювальних процедур не спрацьовує» [1, с. 23].

Новий глобальний розвиток цивілізації ініціює новий режим «саморозвитку» науки, в якому вона об'єднується з індустрією наукомістких технологій (біоінформаційних, генно-інженерних, інформаційних, телекомунікаційних і т. ін.), отримуючи назву «технонаука». Практика використання наукомістких технологій не підвладна контролю суспільства. Річ у тім, що «технонаука» не претендує на істину, а лише на технологічність знань [14, с. 57].

Так, А. Толстоухов зазначає, що науково-технічний прогрес людства не став гарантом свободи людини, а лише інструментом державного контролю та

маніпулюванням влади. Відсутність стабільності в теперішньому світі стала головною особливістю існування людини у створеній нею ж самою глобальній цивілізації. Така цивілізація характеризується визнанням міжнародних пріоритетів над національними. Економічний, політичний, екологічний та культурний простори формуються під тиском міждержавних інститутів, які передусім сповідують інтереси транснаціональних корпорацій [13, с.52].

Сучасне суспільство стоїть перед відкритою проблемою ризику, що безпосередньо пов'язана із впровадженням сучасних наукомістких супертехнологій, які призводять до глобальних кризових станів. З іншого боку, поняття ризику можна оцінити як шанс до розширення влади над природою. Як зазначає Г. Бехман, за цієї позиції, деструктивні сили звужуються до залишкового ризику, який у зв'язку з величезними прибутками трактується як соціально адекватні втрати. Ще одна позиція полягає в зосередженні уваги на безпеці й розглядає ризики як виклики для суспільства. Представники цієї позиції вважають можливим досягнення повної безпеки. Інноваційність такого суспільства у сприйнятті безпеки та надійності на рівні центральних цінностей. Відмінною рисою цього суспільства є осучаснення свого майбутнього за допомогою ризику та власний спосіб користування невизначеністю [2, с.27].

Також, на сьогодні можна констатувати й системну духовну кризу: руйнується мораль, вироджується образність і мистецтво, відмирають істинні релігійні почуття. Живе спілкування, душа пригнічуються комунікаціями та інтелектом. Криза традиційних світоглядних цінностей призводить до кризових явищ в усьому суспільному житті. Крім того, ризики ініціюються сучасною інформаційною культурою, незаперечним лідером якої є екранна культура. Телебачення перетворюється на транслятор згубних звичок і девіантної поведінки через засилля картин насильства та вбивств. Особливо проблема гостро поставлена в суспільствах дефіциту, де телебачення досить часто є майже єдиною розвагою не тільки для дорослих, але й дітей і підлітків. Інформаційна культура спирається на інформацію не як знання (в класичному розумінні), а на дані будь-якого характеру, суперечливі зокрема й необов'язково достовірні.

Ризики, виконують ще й роль стимулюючої сили, яка призвана відволікти увагу від реальних проблем, які пов'язані з реальним споживанням ризиків. «У парках атракціонів імітується багато ситуацій, які утворюють гострі відчуття, але досить контрольованим є способом, які виключають два моменти: активну роль індивіда та обставини невизначеності, що потребують активної дії та дозволяють її проявити [2, с. 78].

Уникнути всього комплексу ризиків досить складно, але для кожного суспільства та його культури принципово важливим є стан динамічної рівноваги між відкритістю/закритістю, який показує, що країні вдалося зберегти національну самобутність культури, яка увійшла у світовий інформаційно-комунікативний простір.

Отже, суспільство ризику – це специфічний спосіб організації соціальних зв'язків, взаємодії і стосунків людей в умовах невизначеності, коли відтворення життєвих засобів (умов життя), фізичних і духовних сил людини, набуває не соціально спрямованого, а переважно випадкового, ймовірнісного характеру, витісняючись виробництвом самого ризику.

Аналіз проблеми суспільства ризику дозволяє нам прийти до наступних висновків. По-перше, людство перебуває в стані соціокультурної трансформації, коли в єдиній надскладній системі «природа – суспільство» усе виявляється взаємозалежним: поведінка людей і антропогенне навантаження, соціально-економічні умови й стан біосфери. При цьому людство випробовує певні межі стійкості, при переході через які відбувається біфуркація. З розвитком суспільства значно зростають різноманітні явища і події, що призводять до ризиків втрати доходу, здоров'я і навіть життя.

По-друге, у цей трансформаційний період переходу людства в нову інформаційну еру все більшу роль у створенні ризикогених ситуацій починають відіграти напрацьовані ще при епосі індустріалізму. Як правило, вони проявляються через значний проміжок часу, а в біфуркаційні глобальні історичні періоди вони загострюються ще сильніше, створюючи зону ризику для існування всього людства.

По-третє, людство в цілому, держави й уряди в більшості починають розуміти, що потрібно не тільки реагувати на погрози, що вже породили ризикогенні ситуації, але й прогнозувати, розпізнавати майбутні небезпеки й вчасно вживати превентивних заходів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну / Ульрих Бек ; пер. с нем. В. Седельника и Н. Федоровой; послесл. А. Филиппова. – М. : Прогресс-Традиция, 2000. – 384 с.
2. Бехман Г. Современное общество: общество риска, информационное общество, общество знаний / Готтхард Бехманн; пер. с нем. А. Ю. Антоновского, Г. В. Гороховой, Д. В. Ефременко, В. В. Каганчук, С. В. Месяц. – М. : Логос, 2010. – 248 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов. та CD) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел] – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. – 1736 с.
4. Власенко Т.Т. Медіа-дискурс у суспільстві ризику (український контекст) / Т.Т. Власенко // Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки. 2015. Вип. 1 (1). – С. 11-19.
5. Гидденс Э. Судьба, риск и безопасность [Текст] / Э. Гидденс // THESIS. – 1994. – Вып. 5. – С. 56-70.
6. Гидденс Э. Ускользящий мир: как глобализация меняет нашу жизнь / Э. Гидденс. – М. : Весь мир, 2004. – 116 с.

7. Ковалева М.С. Эволюция понятия «риск» / М.С. Ковалева // Социологическое обозрение. – 2002. – Том 2. – № 1. – С. 19-27.
8. Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків (колективна науково-аналітична монографія) / За ред. Е.М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, Держкомстат України, 2010. – 496 с
9. Моисеев Н. Н. Универсум. Информация. Общество / Н. Моисеев. – М. : Устойчивый мир. – 2001. – 200 с.
10. Общество риска и человек: онтологический и ценностный аспекты / Саратов. Межрегион. Ин-т Общественных наук; ред. В. Б. Устьянцев. – Саратов : Наука, – 2006. – 289 с.
11. Порфирьев Б. Н. Риск и безопасность: определение понятий [Текст] / Б. Порфирьев // Риск в социальном пространстве. – М. : Ин-т социологии РАН, 2001. – С. 82-98.
12. Седов И.А. Формализация финансового управления рисками предприятия. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.cis2000.ru/publish/books/book_71/intro.shtml
13. Толстоухов А. Глобальный социальный контекст и контуры эко-будущего / А. Толстоухов // Вопросы философии. – 2003. – № 8. – С. 49-63.
14. Чоловська Н. Суспільство ризику в контексті викликів техногенної цивілізації / Н. Чоловська // Вісник Львів. ун-ту. Серія: Філософія. – 2010. – Вип. 13. – С. 68-75.
15. Яницкий О.Н. Является ли постсоветское общество “обществом риска”? – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.sociology.ru/centr/2000ianic.html>
16. Lupton D. Risk [Text] / D. Lupton. – London: Routledge, 1999. – 181 p.
17. Frank H. Knight. The Meaning of Risk and Uncertainty. In: F.Knight. Risk, Uncertainty, and Profit. Boston: Houghton Mifflin Co, 1921, p. 210-235.

REFERENCES

1. Beck U. Society of Risk. On the way to another modernist / Ulrich Beck; per. with him V. Sedelnik and N. Fedorova; afterl. A. Filippov – М.: Progress-Tradition, 2000. – 384 pp.
2. Behman G. Contemporary Society: Risk Society, Information Society, Knowledge Society / Gotthard Behmann; per. with him A.Yu. Antonovsky, G.V. Gorokhova, D.V. Efremenko, V.V. Kaganchuk, S.V. Months. – М.: Logos, 2010. – 248 p.
3. Great explanatory dictionary of contemporary Ukrainian language (from the add. And CD) / [way. and heads Ed. V.T. Busel] – К.: Irpen: "Perun" ATF, 2007 – 1736 p.
4. Vlasenko T.T. Media Discourse in Risk Society (Ukrainian context) / T.T. Vlasenko

- // Modern society: political sciences, sociological sciences, cultural sciences. – 2015. – Issue 1 (1). – P. 11-19.
5. Giddens E. Fate, Risk and Security [Text] / E. Giddens // TNESIS. – 1994. – Issue 5. – P. 56-70.
6. Giddens E. A Sneaking World: How Globalization Changes Our Lives / E. Giddens. – M.: The whole world, 2004. – 116 p.
7. Kovaleva M.S. Evolution of the concept of "risk" / MS Kovaleva // Sociological Review. – 2002. – Volume 2. – № 1. – P. 19-27.
8. Human Development in Ukraine: Minimizing Social Risks (Collective Scientific-Analytical Monograph) / Ed. E.M. Libanova. – K.: Institute of Demography and Social Studies them. M.V. Studs of the National Academy of Sciences of Ukraine, State Statistics Committee of Ukraine, 2010. – 496 p.
9. Moiseev N. N. Universum. Information. Society / N. Moses. - M.: Sustainable peace. – 2001. – 200 p.
10. Risk Society and Man: Ontological and Value Aspects / Saratov. Interregion. Institute of Social Sciences; ed. V. B. Ustyantsev. – Saratov: Science, – 2006. – 289 p.
11. Porfiryev B.N. Risk and safety: the definition of concepts [Text] / B. Porfiryev // Risk in the social space. - M.: Institute of Sociology, Russian Academy of Sciences, 2001. – P. 82-98.
12. Sedov, I.A. Formalization of enterprise financial risk management. - [Electronic resource]. - Access mode: http://www.cis2000.ru/publish/books/book_71/intro.shtml
13. Tolstoukhov A. Global social context and the contours of the eco-future / A. Tolstoukhov // Questions of Philosophy. – 2003. – № 8. – p. 49-63.
14. Society of Risk in the Context of Challenges of Technogenic Civilization / N. Cholovska // Visnyk Lviv. un-th Series: Philosophy. – 2010 – Voip. 13. – C. 68-75.
15. Yanitsky O. Is the post-Soviet society a “risk society”? - [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.sociology.ru/centr/2000ianic.html>
16. Lupton D. Risk [Text] / D. Lupton. – London: Routledge, 1999. – 181 p.
17. Frank H. Knight. The Meaning of Risk and Uncertainty. In: F.Knight. Risk, Uncertainty, and Profit. Boston: Houghton Mifflin Co, 1921. – p. 210-235.

АННОТАЦІЯ

Зленко Н.Н. Общество риска: проблемы и перспективы

В статье рассмотрены основные взгляды украинских и зарубежных исследователей относительно категориального аппарата теории общества риска, существующих видов риска вообще и социальных

частности. Обосновано мнение о том, что риск все больше анализируется с использованием новых теоретических и методологических подходов, принципов, характеризующихся междисциплинарным характером, одним из таких подходов стал синергизм. Доказано, что функционированию и развитию многих общественных процессов присущи элементы опасности, неопределенности и вероятность определенных возможностей, а риск можно считать характеристикой действий в ситуации опасности, ситуации выбора путем реализации имеющихся возможностей в реальность. Сделан вывод о необходимости формирования нового мировоззрения, стиля жизни, новых стратегий и специфических форм существования в среде рисков.

Ключевые слова: риск, общество риска, риск, неопределенность, опасность, синергизм.

SUMMARY

Zlenko N. Society of Risk: Problems and Prospects

The article deals with the main views of Ukrainian and foreign researchers regarding the categorical apparatus of the theory of society of risk, the existing types of risk in general and social in particular. The idea that the risk is increasingly analyzed using new theoretical and methodological approaches, principles that are characterized by interdisciplinary character is grounded, one of such approaches was synergism. It is proved that the functioning and development of many social processes are characterized by elements of danger, uncertainty and probability of certain opportunities, and social risk can be considered a characteristic of actions in the situation of danger and the situation of choice through the realization of existing opportunities in reality. It was concluded that there is a need in the new worldvision, life-style, new strategies and specific forms of existing in the risk environment.

Keywords: risk, society of risk, social risk, uncertainty, danger, synergy.

АКСІОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ХАЙ-ТЕК ТЕХНОЛОГІЙ І ПРОБЛЕМИ ТРАНСГУМАНІЗМУ

УДК 17.0

П.А. Василега, О.А. Наумкіна

Сумський державний педагогічний